

LIMITY DEPROFESIONALIZÁCIE SOCIÁLNEJ PRÁCE

SLÁVKA DROZDOVÁ – BRANISLAV MALÍK

LIMITS OF DEPROFESSIONALIZATION OF SOCIAL WORK

ABSTRAKT

Autori sa vo svojom príspevku venujú fenoménu deprofesionalizácie sociálnej práce. Pomenovávajú niektoré z príčin, ktoré uvedenú požiadavku v danom dobovom kontexte aktualizovali a uvádzajú dôvody, prečo sa dnes od jej programovej realizácie upúšťa. Tematizujú jej možné prínosy a do nej projektované očakávania, ale aj jej nezamýšľané dôsledky. Pozornosť v ňom sústreďujú najmä na faktory zodpovedné za vzrast váhy expertného poznania a príčiny zvyšujúce dopyt po odborne fundovaných službách.

Kľúčové slová: deprofesionalizácia, sociálna práca, expert, laik

ABSTRACT

In their paper, the authors discuss the phenomenon of deprofessionalization of social work. They name some of the causes that actualized the said requirement in the given contemporary context and give reasons why its programmatic realization is abandoned today. They thematize its possible benefits and the expectations projected onto it, as well as its unintended consequences. In particular, they focus on the factors responsible for the rise in the importance of expert knowledge and the reasons for the increasing demand for expertly informed services.

Keywords: deprofessionalization, social work, expert, layperson

V posledných desaťročiach sme v prostredí sociálnej práce pomerne často počúvali výzvy na jej zásadnú transformáciu, ktorá sa mala niesť v duchu piatich „de“ – jej deinštitucionalizácie, deformalizácie, dešpecializácie, demedikamentácie a deprofesionalizácie.¹ Z uvedených požiadaviek sa v predkladanom príspevku zameriame na poslednú z nich – na deprofesionalizáciu sociálnej práce. Očakávala sa od nej nielen humanizácia jej výkonu, ale aj to, že v jej dôsledku bude sociálny štát nahradený participatívnou spoločnosťou. Problematické stránky profesionalizácie sociálnej práce sú v odbornej literatúre dostatočne zmapované,

¹ Nie každý z uvedených vývojových trendov si však udržal svoje opodstatnenie aj v súčasnej spoločnosti. V hre napríklad stále zostáva požiadavka špecializácie sociálnej práce. Aktuálnou ju robí najmä skutočnosť, že pribúda klientov s komplexnými problémami.

a preto sa o nich nebudeme na tomto mieste podrobnejšie zmieňovať. Pripomenieme tu len tie najčastejšie artikulované z týchto výhrad. Za vinu sa jej kladie najmä to, že profesionalizácia sociálnej práce vychádza viac v ústrety potrebám organizácií, a nie poberateľov ich služieb (Rogowski, 2010). Sociálne služby na expertnom základe si objednáva prevažne štát a za to, že ich financuje, očakáva, že sociálna práca bude primárne sledovať jeho potreby a záujmy. Od sociálnej práce sa očakáva predovšetkým odstránenie sociálnych disfunkcií, kumulácia ktorých by mohla viesť k celkovému rozbalansovaniu spoločenského systému. Štát tak poskytovaním týchto služieb chráni predovšetkým seba, nie občana. Expertne vykonávaná sociálna práca si vyžaduje aj určité organizačné zázemie, ktoré podporuje efektívnosť a štandardnosť jej výkonu a uľahčuje kontrolu zo strany jej finančných donorov. V dôsledku toho sa organizácie poskytujúce sociálne služby stávajú viac byrokratickejšími, čo môže v konečnom dôsledku limitovať rozhodovacie právomoci a profesionálnu autonómiu sociálnych pracovníkov. To sociálnych pracovníkov tlačí k tomu, aby sa vo svojej práci sústreďovali viac na dodržiavanie štandardizovaných postupov namiesto toho, aby uplatňovali svoj expertný úsudok a profesionálny fortieľ. (Hugman, 2020) Profesionalizácia sociálnej práce sa v tomto zmysle prekrýva so snahou zavádzať do jej výkonu štandardizáciu a kontrolu, ktoré sociálnu prácu redukujú na jej procesnú a inštrumentálnu stránku, čím ju v konečnom dôsledku dehumanizujú. Iným dôvodom kompromitujúcim expertné poznanie bolo to, že aj v oblasti expertných služieb prišlo k tomu, čo sociológ Robert Merton nazval premiestnením cieľov. Pod uvedeným fenoménom rozumie stav, keď si cieľ a prostriedok vymenia miesto a z prostriedku sa stáva primárny cieľ profesijného konania a profesijnej angažovanosti. Z tohto pohľadu napríklad cieľom právneho poradenstva prestalo byť eliminovanie právnej neistoty, ale práve naopak – jej vytváranie a reprodukcia, ktoré zvyšujú dopyt po právnych expertoch a ich službách, z ktorého následne profitujú. Deprofesionalizácii sociálnej práce čiastočne nahráva aj to, že profesionalitu nevieme spoľahlivo definovať, najmä za situácie, že pohľad na to, čo by malo tvoriť jej jadro, sa v čase pomerne často menil.

Pod deprofesionalizáciou sociálnej práce mienime nielen požiadavku, aby sa na jej výkone podieľali aj laici (dobrovoľníci, rodina či iné blízke či spriaznené osoby), ale aj to, že pri riešení nepriaznivej životnej situácie daného človeka by mali byť v prvom rade zohľadnené jeho potreby a rešpektované jeho predstavy jej riešenia. Ide tu teda o uznanie toho, že hlavným expertom na posúdenie svojich potrieb je klient sám. Ak by sme s odstupom času mali zhodnotiť výsledok uvedeného zámeru, musíme konštatovať, že reálna prax sociálnej práce sa od uvedenej požiadavky odkláňa. V protiklade k nej zaznamenávame naopak nebývalý vzrast

váhy expertného poznania a ním fundovaných služieb, a to aj v prostredí sociálnej práce. Trend na profesionalizáciu sociálnej práce sa nepopierateľne odráža aj v prijímaných legislatívnych normách. Témou príspevku bude hľadanie odpovedí na otázku, prečo dnes vzrastá dopyt po expertných službách a profesionálnej pomoci, prečo je človek – aj vo vzťahu k riešeniu svojich osobných a intímnych problémov, čoraz pasívnejší a neschopný riešiť ich vo svojej vlastnej réžii. Naším cieľom bude identifikovať niektoré z príčin uvedeného fenoménu.

Význam a dopyt po expertnej pomoci dnes narastá z mnohorakých príčin. Stojí za ním najmä vzrastajúca zložitosť spoločenského života, v ktorej sa je „laikovi“ len veľmi ťažko orientovať. K faktorom, ktoré k nej prispeli, patria najmä sociálne dopady geopolitických a klimatických zmien a tiež vzrastajúca dynamika zmien súčasného trhu práce, podmienená najmä nástupom 4. priemyselnej revolúcie. Tieto zmenené okolnosti generujú viac problémov, viac nových problémov a tiež problémov, ktoré sa nedajú riešiť „zdravým sedliackym rozumom“ a svojpomocne, problémov, s ktorými nemáme žiadnu predchádzajúcu osobnú alebo kolektívnu skúsenosť, problémov, ktoré nemajú ľahko identifikovateľné príčiny. V tejto súvislosti je dôležitým najmä to, že tieto zmeny generujú problémy, ktoré sa už nedajú riešiť štandardným spôsobom, t. j. zaužívanými univerzálnymi, vopred pripravenými, z generácie na generáciu prenášanými, schémami či návodmi, v ktorých bola sedimentovaná predchádzajúca individuálna i kolektívna skúsenosť a ktoré sa v priebehu času vyseletovali ako osvedčené nástroje ich zvládania. Univerzálne riešenia vylučuje aj neštandardný priebeh väčšiny udalostí, ktoré dnes vstupujú do ľudských životov. Pokiaľ život človeka prebiehal v slede generácií v tých istých životných kulisách, človek bol vo svojom živote konfrontovaný, viac-menej, s tými istými problémami, na ktoré sa v historicky dimenzovanom čase v rámci daného ľudského spoločenstva vyvinula účinná norma reakcie, ktorá sa následne tradovala. Problémom nie je len novosť výziev, ktorým dnes človek musí čeliť, ale aj ich vzrastajúca frekvencia. Aktuálna spoločnosť, svet práce a médií a technologicky modifikované prostredie, generujú čoraz viac výziev, na ktoré musí súčasný človek reagovať nielen preto, že sa ho bezprostredne dotýkajú, ale aj preto, že je neustále niekým (predovšetkým pedagógmi, politikmi a akcionármi a inzerentmi médií) k takej-či onakej reakcii vyzývaný. Jedným z dôsledkov prispôbenia sa človeka tejto záplave dojmov je pasivita. Ako poznamenáva Nietzsche „*človek už nepozná akciu, ale len reaguje na vzruchy zvonku.*“ (2020, s. 373) Človek sa voči svojmu životu a výzvam, ktorým v ňom čelí, preto začína stavať defenzívne. Situáciu komplikuje aj proces individualizácie ľudských životov. Životy ľudí sa dnes odohrávajú podľa mnohých, značne diferencovaných scenárov, v dôsledku čoho sa individualizuje aj ľudská skúsenosť. Tá sa z uvedených dôvodov stáva neprenosnou. To, čo je v určitom kontexte identifikované ako

problém, sa v inom kontexte a vo vzťahu k inej osobe stáva relatívnym. Tá istá udalosť sa môže jednému človeku javiť ako nezvládnuteľný problém, pre iného môže predstavovať pozitívnu príležitosť a ešte pre iného sa môže javiť ako úplne neutrálna. Individuálne reakcie na tieto situácie nemožno preto generalizovať, čo vylučuje aj možnosť vytvorenia určitého univerzálneho nástroja na riešenie typovo príbuzných problémových situácií.

Za vzrastom úlohy expertného vedenia stojí aj tlak trhu – umelo vyvolávaný (a reklamou sýtený) dopyt po odborných službách, ktorý vyústil do rozpadu spoločnosti do komunit expertov a do vytvárania atmosféry nekompetentnosti, prehlbujúcej cezúru medzi expertom a laikom. I expert sa, mimo svoju úzko vymedzenú kompetenčnú oblasť, stáva nekompetentným, a teda aj človekom odkázaným na expertnú pomoc a asistenciu expertov z iných odborov. Za dopytom po expertných službách stojí aj reštriktívne zúženie normy zdravia a krásy a ním evokovaný pocit nedostatočnosti, ktorý už človek nedokáže prekonať sám, ale len s pomocou príslušných expertov a ich kvalifikovaného zákroku alebo intervencie. Z týchto dôvodov sa celá naša angažovanosť v danom probléme často obmedzuje už len na vyhľadanie a kontaktovanie odbornej pomoci. K navodeniu uvedeného stavu vecí prispela aj snaha udržať konzum na jeho vzostupnej trajektórii v podmienkach faktického úbytku konzumentov, t. j. za situácie, keď sa rodí stále menej detí. Jeden zo spôsobov, akým bol tento výpadok kompenzovaný, je aj cielene stimulovaná proliferácia osobností tých stávajúcich. To znamená, že konzum dnes expanduje prevažne cestou multiplikácie ich identít. Za týmto účelom sa v konzumných spoločnostiach prostredníctvom médií, reklamy a rôznych iniciatív človek premieňa v „multiživelníka“². Mienime tým to, že človek sa dnes v rôznych kontextoch svojho života identifikuje s odlišnými, často aj vzájomne nekonzistentnými, spôsobmi života a k ním viazaným potrebám, záujmom, repertoárom rol, normatívnych poriadkov či image (štýlom obliekania, trávenia voľného času, stravovacích návykov či preferovanej ideológie). Je pravda, že o človeku je naozaj možné uvažovať len ako o „pluráli“ (Nietzsche, 1996). Ak postmoderna v súvislosti s človekom hovorí o sektorovej, rozštiepenej, podielovej či multiplikovanej identite, nič nepostuluje, ale len konštatuje skutkový stav vecí, ktorý charakterizuje človeka odnepamäti. Dnes je to iné v tom, že táto fragmentácia identity postúpila do takého štádia, keď prestáva byť ľudsky produktívnou. Problém spočíva tiež v tom, že potreby, záujmy a životné štýly viazané k týmto parciálnym identitám už vzájomne neladia. V človeku tak dochádza k ich vzájomnému križeniu bez jasného výsledného vektora, čo tiež

² Uvedený slovný novotvar sme odvodili od slova obojživelník, ktoré používame na označenie živých bytostí schopných existencie v dvoch rôznych prostrediach, napr. vodnom i suchozemskom.

nemalým spôsobom prispieva k oslabeniu jeho rozhodnosti a akcieschopnosti a teda aj k jeho dezorientácii a celkovej bezradnosti, čo opäť vytvára dopyt po expertnom vedení a službách. To všetko bolo umocnené aj tým, že akékoľvek záchytné body sa vytratili aj z našej biografie, ktorá prestala byť štandardnou. Švajčiarsky sociológ Peter Gross v tejto súvislosti hovorí o mozaikovej existencii – ľubovoľne meniteľnej a formovateľnej biografii. (Pongs, 2000). Expertná asistencia pri zvládaní našich životov sa stáva naliehavou teda aj tam, kde sa z ľudských životov vytráca štandardnosť. Človek sa doteraz s fluidnou stránkou svojho života vyrovnával prostredníctvom inštitúcií³. Dnes však v dôsledku zoslabenia tlaku na spoločenskú konformitu dochádza k ich rozvoľňovaniu. Tie, spolu s osvojeným štandardným repertoárom rolového správania, vnášali do ľudského života i celkovej spoločnosti určitú regulárnosť, ktorá sa dnes z pospolitého života vytráca. K inštitúciám a rolám, ktoré si človek osvojoval kultúrnym prenosom v procese socializácie, môžeme priradiť aj ďalší prvok, ktorý vnášal do životných prejavov človeka určitú mieru uniformity. Týmto prvkom boli ľudské potreby. Ich saturácia vnášala do ľudského správania a konania čitateľnosť a umožňovala týmto ľudským životným prejavom porozumieť, rovnako, ako ich neuspokojovanie umožňovalo porozumieť problémovým formám ľudského správania a konania. Každopádne, v jednom i druhom prípade, spôsob saturácie ľudských potrieb umožňoval nielen vysvetlenie, ale aj predikciu ľudského správania a konania. Dnes sa situácia sproblematizovala tým, že naše životné prejavy začínajú byť ovládané umelo stimulovanými potrebami, ktoré sú veľmi premenlivé a nestále. Táto premenlivosť a nestálosť sa následne premieta do ľudských životov, z ktorých sa vytráca stálosť a regulárnosť.

Ďalšou okolnosťou živiacou dopyt po expertoch a ich službách, je to, že človek stratil zmysel pre to, čo je relevantné – schopnosť rozpoznať, čo je vo vzťahu k jeho aktuálne žitému životu a jeho sociálnemu, kultúrnemu či politickému kontextu dôležitejšie, naliehavejšie či hodnotnejšie ako niečo iné, čomu treba dať prednosť pred niečím iným, do čoho je príhodné investovať svoju, nutne limitovanú, životnú energiu. Uvedené znecitlivenie voči tomu, čo je ľudsky relevantné, bolo aj dôsledkom toho, že človek bol vplyvom určitých okolností zatlačený do polohy prostriedku a jeho hodnota začala byť posudzovaná už len z hľadiska jeho užitočnosti pre štát alebo etablovaný systém ekonomickej produkcie. To znamená, že miera jeho hodnoty prestala spočívať v ňom samom, ale bola situovaná mimo neho. Tomu sa prispôbila aj edukácia, ktorá sa preorientovala na sprostredkovanie vedomostí, zručností a kompetencií,

³ O inštitúciách tu uvažujeme v ich sociologickom vymedzení, t. j. mienime nimi určité danou kultúrou vytvorené vzorce správania a konania, ktorých všeobecná repetícia vnáša do spoločenského styku indivíduí uniformitu, a teda aj predvídateľnosť a vypočítateľnosť.

ktoré zvyšovali jeho úžitkovú hodnotu, resp. ktoré boli dôležité skôr z hľadiska reprodukcie spoločnosti a ekonomiky, ale nie vo vzťahu k jeho ľudskému bytiu. Dalo by sa to povedať aj tak, že škola začala žiakov a študentov učiť niečomu, čo sa ich netýka. (Nietzsche, 2020, s. 370) Miesto rozvoja osobnosti človeka sa poslaním školskej edukácie stalo formovanie použiteľného štátneho úradníka, človeka použiteľného vo sfére práce, použiteľného občana⁴ a učiteľa použiteľného v príprave „použiteľných“. Dnes k uvedenej strate relevantnosti prispievajú najmä obrazové a digitalizované médiá, ktoré erodovali najmä našu schopnosť abstraktného myslenia, ktorého devízou je to, že človeku umožňuje, aby sa od sveta odpútal a reflektoval ho. Bez tohto odstupu sa človek dostáva do vleku udalostí, bez možnosti získať nad nimi kontrolu, diferencovať medzi nimi a škálovať ich podľa ich ľudského významu. Médiá nám tiež sprístupnili širší rádius sveta a tým aj širší okruh problémov a výziev, ktoré súťažia o našu nutne obmedzenú pozornosť, ktoré ju tým rozptyľujú a v konečnom dôsledku vyčerpávajú našu schopnosť selektovať medzi nimi a následne reagovať len na tie, ktoré sú pre náš život podstatné.

Za vzrastom úlohy expertného vedenia a expertných služieb stojí aj nebyvalý nárast medziľudských animozít a nimi evokovaných spoločenských konfliktov a potreba ich expertnej medializácie. Jednou z príčin tohto stavu je aj polyfaktoriálne podmienený nárast problémového správania. Ako už bolo zmienené, jednou z jeho identifikovateľných príčin je aj frustrácia plynúca z nedostatočnej saturácie špecifických ľudských potrieb. K takýmto negatívne dotknutým potrebám dnes patrí najmä potreba uznania, nedostatočná saturácia potreby zmyslu ľudského života, ale napríklad aj potreba miesta, pod ktorou sa rozumie potreba žiť v stabilnom prostredí (v prostredí bez radikálnych zmien a vynútených presunov) a tiež potreba mať miesto v živote niekoho iného, t. j. mať vo svojom okruhu osoby, ktorým na nás záleží, ktorým možno dôverovať.⁵ Ďalšou z potrieb, v uspokojovaní ktorej dnes pocítujeme výrazný deficit, je potreba bezpečia a istoty. Všetko to, čo túto potrebu doteraz naplňalo (predvídateľnosť, čitateľné pravidlá a ich dodržiavanie, rituály, zvyky, dôvera, či taký stav vecí, keď sa dá spoliehať na určitú kontinuitu, t. j. na to, že čo platí dnes, bude platiť aj zajtra, že sľub sa splní a pravidlá dodržia), sa z našich životov stále viac vytráca. K faktorom, ktoré zvyšujú konfliktnosť v medziľudských vzťahoch, patrí aj tzv. sociálny analfabetizmus, pod ktorým rozumieme stav, keď do školských kolektívov prichádzajú deti bez osvojených

⁴ Rozumie sa ním občan, ktorého úloha je redukovaná len na reprodukciu daného politického a spoločenského systému prostredníctvom inštitútu volieb, lojalitu ktorého si štátna moc kupuje za určité výkony sociálnej politiky.

⁵ Uvedená potreba a nutnosť jej saturácie, ako podmienky plnohodnotného ľudského bytia, je akcentovaná napríklad v Pessó Boyden psychomotorickej psychoterapii (1973).

sociálnych zručností, keďže vo svojej doterajšej biografii nemali príležitosť osvojiť si, resp. vo vzájomných interakciách si „uhrať“ pravidlá, ako vychádzať s inými ľudskými bytosťami, keďže osobné kontakty s nimi boli v dôsledku prevládajúcich indórových aktivít, obmedzené alebo sprostredkované komunikačnými technológiami. Podľa ruského filozofa Nikolaja Berďajeva (2004), civilizácia a konsolidovaná spoločnosť sa vytvára až tam, kde už konfliktné (napr. etnicky, hodnotovo, názorovo, či inak diferencované) skupiny nemajú pred sebou kam ujsť (napr. z dôvodu, že všetky ostatné miesta boli už niekým zaujaté) a sú nútené naučiť sa s týmito odlišnými jedincami a skupinami spolunažívať a vzájomne vychádzať. To znamená vyjednať, resp. vzájomne si „uhrať“ pravidlá, ktoré by garantovali ich bezproblémovú koexistenciu. Iné je to v prípade, ak je možné pred nimi i naďalej unikáť. Predpoklady pre takéto vzájomné vyhýbanie sa vytvorili aj súčasné technológie. Náš stiesnený fyzický svet bol s ich príspevom extenzívne rozšírený o online prostredie. Ak sme nútení z týchto našich, v online svete vytváraných privátnych bublín (do ktorých sme vpúšťali len tých, ktorí sú s nami „za jedno“ a vylučovali z nich tých, ktorí sú od nás hodnotovo, či názorovo odlišní), vyjsť do offline sveta, v interakciách s nositeľmi týchto inakostí sa nutne prejaví hrubosť a nevypočítateľnosť.

Rola expertov v riešení a zmierňovaní medziludských konfliktov sa dnes ako nepostrádateľná javí aj v tom, že ich verdikt je konfliktnými stranami akceptovaný a prijímaný. Expert je totiž stále vnímaný ako neutrálna autorita, ktorej slovo má váhu. Za váhou expertného poznania a rozhodovania stojí aj inercia platónskej tradície, kde epistém (pravé poznanie, ktorým disponovali len nemnohí) malo vždy väčšiu váhu ako doxa (osobná mienka), v dôsledku čoho bol nositeľom epistém prisudzovaný vyšší spoločenský status. Na funkciu takéhoto univerzálneho dorozumievacieho prostriedku ašpirovala predovšetkým vedecká racionalita, o ktorej sa predpokladalo, že tvorí kognitívnu nadstavbu nad pluralitou ľudských kultúr a rozličnosťou ľudských indivíduí. Podobné očakávania sa vkladajú i do ekonomickej racionality. Rozdielne kultúry a hodnoty sú v jej médiu totiž prevádzané na spoločný menovateľ, ktorým sú peniaze. Podľa sociológa Georga Simmela, peniaze dnes predstavujú určitý konštantný pól v toku javov.⁶ (1997, s. 19) V poslednej dobe sa za takýto univerzálny komunikačný prostriedok považuje jazyk spätý s fungovaním a prevádzkou techniky

⁶ Aj nárok na univerzálnosť uvedeného dorozumievacieho kódu bol však viackrát spochybnený. Nie každý pripisuje veciam ten istý význam („úžitkovú hodnotu“), a preto aj ich výmennú hodnotu posudzuje odlišne. V takmer v každej kultúre existujú veci, ktoré v nej nie sú trhovo kalkulovateľné, t. j. ktoré sa nedajú kúpiť za „žiadne peniaze“.

a technológií. Arbitrom a mediátorom našich sporov sa v stále väčšej miere stávajú non humans (napríklad umelá inteligencia).

Uvedené snahy o „nestranné“ sprostredkovanie medzi inakosťami problematizuje najmä to, že žiadny z uvedených diskurzov (vedecká, ekonomická a technická racionalita) nie je zatiaľ všeobecnou výbavou príslušníkov všetkých kultúr a všetkých ľudských individuí. Najväznejšou je však výhrada, ktorá poukazuje na to, že tieto diskurzy (vedecká racionalita, reč peňazí a technické kódy) nepreklenujú kultúrne a individuálne rozdiely, ale ich rušia. Inou ich problematickou stránkou sú ich ambivalentné dôsledky, keď sa stávajú nielen predpokladom bezkonfliktného ľudského súžitia, ale i jeho možným ohrozením. Ilustrovať to možno na príklade osudu osvietenských ideálov, ktoré sa z pôvodného emancipačného nástroja v konečnom dôsledku zmenili v nástroj zotročenia. Idea rovnosti presadzovaná osvietenstvom bola založená na univerzálnosti ľudského rozumu. S tým sa spájal aj predpoklad, že všetci rozumní ľudia budú uznávať rovnaké vedecké pravdy, uplatňovať rovnaké mravné normy osnované na sile racionálneho argumentu a rešpektovať rovnaké politické štruktúry. Od presadenia sa takejto univerzálnej reči sa prirodzene očakávalo zmiernenie medziľudských konfliktov. Tieto očakávania však neboli vyplnené. Skôr naopak. Tento apel na racionalitu totiž v konečnom dôsledku vyústil do presvedčenia, že existuje len jeden legitímny mravný poriadok, jediná legitímna forma vlády či jediné pravé náboženstvo, a to tie, ktoré sú v súlade s požiadavkami (vedeckej) racionality. Odvrátenou stranou uvedeného presvedčenia bolo to, že hľadanie tejto jednoty sa v konečnom dôsledku zvrhlo v jej násilné vnučovanie.

Aj keď rastú tlaky na deformalizáciu, deinštitucionalizáciu a deprofesionalizáciu sociálnej práce, otázkou je, či budú človek, rodina či komunita schopní prevziať na seba povinnosti a úlohy, ktoré tieto inštitucionálne a na profesionálnom základe podlimitované služby plnili a či budú ochotní prevziať za ich poskytovanie aj zodpovednosť. Treba sa tiež pýtať, čo je primárnym motívom týchto požiadaviek. Ak za touto snahou identifikujeme požiadavku vymaniť človeka z depersonalizovaného a odcudzeného prostredia inštitucionálnej starostlivosti a vrátiť ho do jeho „prirodzeného“ prostredia, musíme sa ďalej pýtať aj na to, či takéto prirodzené prostredie ešte existuje a či je v kondícii prevziať na seba tieto povinnosti a úlohy. Ide o to, či sa, v dôsledku zmien rodinného systému (pokles počtu detí v rodine, stúpajúci počet bezdetných rodín či nárast podielu jednorodičovských rodín), bude mať kto postarať o odkázaných členov domácností (napríklad dospelý človek o svojich prestarnutých rodičov) v podmienkach jeho plnej zamestnanosti a nárokov, ktoré sú dnes na pracovníkov kladené (pružnosť, vrátane ochoty prispôbiť pracovný čas požiadavkám zamestnávateľa, mobilita –

cestovanie za prácou, kde pracovisko býva často vzdialené od jeho bydliska a pod.).⁷ Nemenej dôležitou je aj otázka, kto a ako bude klientom v ich „prirodzenom“ prostredí zabezpečovať nevyhnutnú odbornú starostlivosť, teda tie činnosti, ktoré si vyžadujú odbornú (napr. lekársku alebo zdravotnícku) kompetentnosť. Predstava, že expert bude za klientom dochádzať do jeho prirodzeného prostredia, je príliš zidealizovaná. Expertov je málo a ľudí odkázaných na odbornú pomoc a starostlivosť v súčasnej spoločnosti neúmerne pribúda. Navyše, z času, ktorý expert v rámci svojho pracovného času venuje klientom, bude ukrajsť čas potrebný na pohyb experta v teréne. Riešenie sa vidí v poskytovaní online služieb (predovšetkým odborného poradenstva) na základe diagnostikovania klientovho stavu na diaľku prostredníctvom rôznych monitorovacích zariadení.

Samozrejme, vec treba posudzovať aj tak, že za tlakom na zmenu sociálnych služieb smerom k ich deinštitucionalizácii a deprofesionalizácii možno vidieť aj snahu štátu zbaviť sa zodpovednosti za výkon týchto služieb, z titulu rastúceho deficitu verejných financií, a teda aj chýbajúcich prostriedkov na ich financovanie. Ich podfinancovanie má bezprostrednú súvislosť aj s ich kvalitou. Súbežne s tým ide teda aj snaha zbaviť sa zodpovednosti (vrátane tej právnej) za prípadné pochybenia spôsobené absenciou expertov vo sfére sociálnych služieb z titulu ich nízkeho finančného ohodnotenia. V tomto zmysle nie je deprofesionalizácia sociálnej práce programovým zámerom sledujúcim primárne záujem klienta, ale uvedenými okolnosťami vynúteným krokom. Ak ešte nedávno bola deprofesionalizácia sociálnej práce vnímaná v pozitívnom svetle, dnes je vnímaná ako ohrozenie jej kvality a spoločenského statusu sociálnych pracovníkov. Proces deprofesionalizácie urýchlil najmä rozvoj technológií, ktoré boli schopné prevziať časť odbornej agendy aprobovaných sociálnych pracovníkov. To na jednej strane prispelo k zvýšeniu efektívnosti výkonu sociálnych služieb, na druhej strane však viedlo k devalvácii profesionálnej odbornosti a vytesneniu sociálnych pracovníkov z ich tradičných domén, úloh a rolí. Jedným z možných dôsledkov straty spoločenskej prestíže sociálnych pracovníkov je preto aj šíriaca sa kultúra negativizmu a defetizmu, ktorých výslednicou môže byť aj syndróm vyhorenia. Slabým miestom prítomnosti neprofesionálov v sociálnej práci je aj skutočnosť, že laici zvyčajne nedokážu klientov problém posúdiť v širších súvislostiach, v dôsledku čoho majú tendenciu redukovať štrukturálne sociálne problémy na osobné problémy klientov. To so sebou prináša dve riziká – na jednej strane snahu prenášať zodpovednosť za vznik klientovho problému na klienta samotného, na druhej strane inhibuje

⁷ V situácii, keď sa požiadavky na profesionálny výkon sociálnej práce zvyšujú a klesá možnosť financovania ňou poskytovaných služieb z verejných zdrojov, pri súčasnej nemožnosti preniesť jej výkon na rodinu, sa presadzuje snaha preniesť na ňu aspoň finančné bremeno za ich poskytovanie.

jeho riešenie v prípade, ak zdrojom uvedených problémov nie je osobné zlyhanie klienta, ale disfunkcie sociálneho systému. Iným z týchto neželaných dôsledkov je to, že uvedený prístup poznačený limitovaným obzorom laikov nebýva efektívny v prípade pomoci klientom s komplexnými problémami. Termín deprofesionalizácia sa v súčasnosti udržuje najmä v inštitucionálne produkovanom sociálno-politickom diskurze, ktorý sa tým snaží legalizovať odliv profesionálov z odboru. Nedostatočné finančné ohodnotenie odborníkov však nemusí byť jeho jedinou príčinou. Môžu za ním stáť aj zvyšujúce sa požiadavky na verejnú zodpovednosť alebo ich prílišná manažérska kontrola. (Randall, Kindiak, 2008)

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BERĎAJEV, N. A. 2004. *Pramene a zmysel ruského komunizmu*. Bratislava: Kaligram. ISBN 80-7149-634-0.

HUGMAN, R. 2020. *Social work and de-professionalization*. In Abbott, P. – Meerabeau, L. eds. *The sociology of the caring professions*, pp. 178-198. New York: Routledge. ISBN 9781003070955.

NIETZSCHE, F. 2020. *Pozdní pozůstalost I (1885-1887)*. Praha: OIKOYMENH. ISBN 978-80-7298-563-0.

NIETZSCHE, F. 1996. *Mimo dobro a zlo*. Praha: Aurora. ISBN 80-85974-12-6.

PESSO, A. 1973. *Experience In Action: A Psychomotor Psychology*. New York University Press. ISBN 9780814765593.

PONGS, A. 2000. *V jaké společnosti vlastně žijeme?* Praha: ISV, 268 s. ISBN 80-85866-59-5.

RANDALL, G. E., KINDIAK, D. H. Deprofessionalization or postprofessionalization? Reflections on the state of social work as a profession. In: *Social Work in Health Care*, 47(4), 2008, pp.341-354. ISSN 0098-1389.

ROGOWSKI, S. 2010. *Social Work: The Rise and Fall of a Profession?* Policy Press. ISBN 978-1-84742-448-8.

SIMMEL, G. 1997. *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha: SLON. ISBN 80-85850-50-8.

KONTAKT**PhDr. SLÁVKA DROZDOVÁ, PhD.**

Katedra etickej a občianskej výchovy, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave

doc. PhDr. BRANISLAV MALÍK, CSc.

Katedra etickej a občianskej výchovy, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave